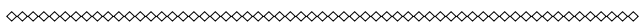

РОЛЬ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СТАНОВЛЕННІ РЕГІОНАЛІСТИКИ

Стаття присвячена висвітленню проблеми співвідношення історичної географії і регіоналістики. Основна увага зосереджена на визначенні їхніх предметних полів і дисциплінарних рамок, а також на оцінці вкладу фахівців з історичної географії у становлення сучасної регіональної науки.

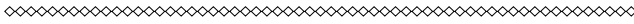
Фахівці-географи нараховують як мінімум шість наукових дисциплін, які перебувають на міждисциплінарному стику історії й географії: історична географія, історична картографія, історія географії, історія географічних відкриттів, історія картографії і картографічне джерелознавство¹. З огляду на бурхливий розвиток науки про регіони на межі XX і XXI ст. до цього переліку варто додати регіонознавство й історію регіоналістики. Адже регіоналістику неможливо розглядати у відриві від тієї загальної географічної картини світу, яка вибудовувалася людством упродовж віків.

Мислителі античності уявляли Ойкумену у вигляді картографічної моделі земної поверхні з описанням всіх місць, про які мали бодай якесь уявлення. При цьому вже Клавдій Птолемей зробив спробу формалізації й класифікації соціопросторових утворень, розрізняючи географію як науку про землю і хорографію як науку про особливості окремих частин країни. Надалі аналогічний критерій було покладено в основу розрізнення загальної і спеціальної географії. Великий інтерес до локальної історії й географії виявляли державознавство і статистика. У XIX ст. естафету просторових підходів з рук географії перехопили економічна і історична науки.

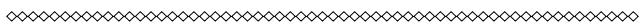
Рубіжним у дослідженні регіонів в географічному і водночас в історичному ключі виявилось ХІХ ст., яке характеризується як дисциплінарний період у розвитку класичної науки. Формування регіональної парадигми у природничих та суспільних науках відбувалося під впливом двох найбільших авторитетів – А. Гумбольдта та К. Ріттера. Першого вважають автором ідеї широтної зональності – він виділив 8 термічних зон, встановив залежність клімату від рельєфу, ввів в обіг поняття «ландшафт», «життєсфера». Другий створив систему порівняльного землезнавства. 19-томна праця Ріттера «Землезнавство у відношенні до природи й історії людини, або Загальна порівняльна географія» була етапною у розмежуванні «фізичного землеописання» як природничої науки і «загального землеописання», яке Ріттер вважав історичною дисципліною. Будучи послідовником І. Канта, Ріттер створив власну хорологічну концепцію, смисл якої в загальних рисах був таким: земний простір розвивається за власними законами; він є не просто вмістилищем гір, рік, міст, народів, держав, а цілісним утворенням, що має внутрішні основи і стимули розвитку. Просторові відносини реалізуються у політиці, отже, простір ніби закладає в собі відомі типи можливих політик². Так прокладався «місток» між гегелівською «Філософією історії» та класичною геополітикою, а самого Ріттера часто розглядають як предтечу геополітики. Його ж разом з Гумбольдтом вважають батьком теорії районування.

ХІХ ст. відкрило новий, економіко-географічний етап і у створенні емпіричної бази регіонознавства. В Росії серйозний поштовх цій роботі був даний утворенням у 1810 р. Статистичного відділення міністерства внутрішніх справ, в якому плідно працювали К.Герман, К.Арсеньєв, М.Надеждін та інші відомі статистики. У 1840 р. вчені відділення опублікували «Статистические таблицы о состоянии городов Российской империи», які відображали відомості про міське населення, стан промисловості, торгівлі тощо, у тому числі й по містах України. У 1852 р. відділення було реорганізоване у Статистичний комітет.

В міру нагромадження великого емпіричного матеріалу історико-статистичним описанням стало тісно як у межах державознавства, так і в рамках спеціальної географії (останнім поняттям традиційно відмежовували від загальної географії описи земель, міст, сіл, монастирів тощо). Етапною віхою у розвитку спеціальної географії стало утворення у 1845 р. Російського географічного товариства, яке поставило описи земель, областей і країв під свій контроль і проводило їх за спеціальними програмами. У російському землезнавстві наголос робився на природничо-географічних особливостях земель (геологія, ґрунти, клімат, флора, фауна), але воно виявляло великий інтерес до проблем народонаселення, історії поселень, виробництва (у сучасних термінах це можна визначити як антропогеографію з ухилом в економічну географію). Емпіричні матеріали, одержані в ході суттєвих експедиційних робіт, які організовувалися і фінансувалися товариством, дали могутній поштовх до розвитку етнографії, статистики, історичної демографії – вже як самостійних наукових дисциплін. Кожна з них вносила свій вклад у справу дослідження регіонів, хоч про комплексність у їх вивченні поки що говорити не доводилося. Причому програвали на фоні інших якраз історичні сюжети.

Отже, ХІХ ст. засвідчило: географія виходить за межі просторових описань, шукає шляхи освоєння багатомірного геопростору. Щоправда цей пошук був утруднений домінуванням модного у той час географічного детермінізму. Географічний детермінізм виходив з розуміння природи (клімату, ґрунтів) як основного фактора культурогенезу; людині в ньому відводилася другорядна, а то й взагалі пасивна роль. Внаслідок домінування географічного детермінізму у науковому дискурсі фізико-географічна і соціогеографічна картини світу вибудовувалися в автономних режимах наукового пошуку і слабо узгоджувалися між собою. Однак під виразним впливом позитивізму відбувалося дедалі тісніше зближення географічних та історичних наук; на ґрунті запліднення географії гуманістичними тенденціями з'явилися такі галузі науки, як історичне ландшафтознав-

тво, історична географія народонаселення, історико-економічна географія, географія урбаністики. Всі вони разом і кожна окремо не тільки дали істотне прирощення фундаментального знання, але й відігравали прикладну роль – забезпечували якісний рівень економічного прогнозування, сприяли реструктуризації старих і освоєння нових територій.

Істотної трансформації зазнало і предметне поле історичної науки – розвиваючись у руслі позитивізму, вона дедалі частіше пов'язувала вивчення минулого з проблемами народонаселення, освоєння територій, дослідженням господарських зв'язків і комунікацій. Рухаючись назустріч одна одній, географія і історія спільно стимулювали бурхливий розвиток галузевих географічних і спеціальних історичних дисциплін.

Початок ХХ ст. – доби неklasичної науки з виразним пріоритетом людиноцентризму – ознаменувався оформленням регіонального напрямку в географії. Він відрізнявся не так новизною матеріалу, як чіткістю трактувань і високою якістю систематизації. Французька (П. Відаль де ля Блаш) і російська (П. Семенов) наукові школи активно впроваджували в життя принципи фізико-географічного районування. У баченні Відаля де ля Блаша географія була природничою дисципліною, хоч і тісно пов'язаною з гуманітарними науками. Географія Франції набула вигляду «географічного організму», районування якого визначалося традиціями, способом життя, характером культури населення. П.Відаль де ля Блаш розглядав культурний ландшафт як колективну автобіографію, що відображає смаки, цінності, устремління певної культурної групи.

Керівник Російського географічного товариства П. Семенов виявляв великий інтерес до історичної географії, демографії, географії населення. Семенов розрізняв «географію у широкому розумінні» – як природну групу наук, зайнятих дослідженням земної кулі, і «географію в тісному розумінні», що вивчає як природні особливості земної поверхні, так і діяльність людей, спрямовану на зміну цих природних особливостей. У 1871 р. він запропонував загальну схему районування Європейської Росії, яка підбила підсумок багаторічним пошукам у цій сфері.

У справі зближення географії з історією чимала роль належала російській школі Д.Анучина. Основною його спеціальністю була антропологія, яка трактувалася ним широко, з включенням у неї всієї сукупності природно-історичних знань про людину; до системи географічних знань вводилися дані історії, археології, етнографії тощо. У давньому спорі «унітаріїв», що бачили географію суто природничою наукою, і «дуалістів», які вважали предметом її наукових інтересів як природу, так і людину, Анучин, природно, підтримував останніх. Географію він поділяв на загальну (загальне землезнавство), окрему (країнознавство) і історичну. Анучин же виступав як один з перших істориків світової і російської географічної науки.

Заслугою засновника іншої російської географічної школи В. Докучаєва стало обґрунтування закону світової зональності. В поняття «закон зональності» він вкладав усвідомлення взаємного зв'язку компонентів природи, часу і діяльності людини на певній території. Якоюсь мірою цей просторово-часовий закон протиставлявся ним дарвінівському закону боротьби за існування. Свою теорію зональності він вибудовував на ґрунті ідей співдружності і взаємодопомоги.

Працю В.Докучаєва «Наші степи колись і зараз» (1892) фахівці розглядають як таку, що заклала основи історичного ландшафтознавства. У регіональному аналізі, здійсненому на прикладі Полтавської губернії, Докучаєв широко використовував дані археології, історичні відомості. На цій основі вибудована достовірна картина поширення лісів і степів в минулому і в межах XIX ст.³

Недооціненою лишилася наукова спадщина варшав'янина М.Барсова, який, починаючи з 60-х рр. XIX ст., активно розробляв теорію історичної географії на матеріалах Росії. Його праці «Материалы для историко-географического словаря России» (Т.1. – 1865) та «Очерки русской исторической географии. География начальной (Несторовой) летописи» (1873, 1885) і донині не втратили свого наукового значення. М. Грушевський відзначав як дуже плідний його «хоро- і топографічний метод дослідження колонізаційних процесів»⁴. Барсов активно пере-

носив методи географічного аналізу у сферу історичного дослідження, близько підійшовши до побудови на основі класичної хорографії наукової хорології.

Пошук узагальнюючої методологічної категорії, здатної конкретизувати поняття простору, вівся паралельно німецькою (А. Геттнер) та російською (Л. Берг) географічними школами, але у першій він був успішнішим, оскільки спирався на антропоцентричний фундамент. З іменем А. Геттнера пов'язують обґрунтування хорологічної концепції, центральним контрапунктом якої виявилось поняття «територія» («простір»). В обстоюваному А. Геттнером хорологічному методі дослідження соціопросторових явищ акцент робився на територіальній диференціації – дослідженні закономірностей територіальних відмінностей, зв'язку явищ з місцем, територією, географічним простором. Л. Берг доповнив і модифікував хорологічну концепцію введенням хоронічного принципу, відповідно до якого ландшафт впливає на організми примусово, змушуючи їх переміщатися у просторі або пристосовувати тип своєї господарської діяльності до природних умов, створюючи нові конвергентні форми⁵.

А. Геттнер обґрунтував поняття «просторової науки», предметом вивчення якої є «природа окремих індивідуальних земних просторів і місць». Запропонований ним погляд на географію як хорологічну дисципліну, що вивчає простори і просторові взаємовідносини, був відповіддю вченого на різноголосицю в географії щодо її місця у загальній системі світової науки та інтегрального об'єкту географічних досліджень. Далеко не в усьому бездоганна, ця відповідь відкривала нові шляхи осмислення наболілої проблеми. За Геттнером, географія могла бути землезнавством (природничою наукою) і країнознавством (наукою про людину) водночас, але перевагу Геттнер віддавав країнознавству. Відмовившись від ідей К. Ріттера, Геттнер утверджував об'єктивне сприйняття простору: останній у нього виступав синонімом «території» (країни) і «місця» (місцевості). Книга Геттнера у 1930 р. була перекладена російською мовою⁶, але її невдовзі піддали в СРСР

нищівній критиці і цим значною мірою заблокували розвиток хорологічних підходів.

Дещо пізніше у США послідовником ідей Геттнера виступив Р.Хартшорн, який поєднав часові і просторові підходи, обґрунтувавши просторово-часову парадигму. Йому ж належить пріоритет у створенні на основі хорологічних підходів теорії районування. У працях «Суть географії» (1939) і «Суть географії майбутнього» (1959) Хартшорн виступив палким пропагандистом хорологічної концепції в географії, вважаючи регіональну географію головною, а систематичну – лише допоміжною наукою.

Таким чином, в системі географічних наук був створений впродовж ХІХ – першої половини ХХ ст. теоретико-методологічний фундамент науки про розташування об'єктів у просторі. Провідною парадигмою в географії лишалася ідея географічного детермінізму, яка обумовлювала специфіку діяльності людини і зонування простору впливом географічного середовища. Оскільки географічні науки намагалися впливати на систему розміщення виробництва, вони тією чи іншою мірою тяжіли до «морфізму» – з переважанням інтересу до просторової морфології і зонування. А.Вебером («Теорія розміщення промисловості», 1909) був започаткований новий напрям географічних досліджень, який дістав назву «штандарту». На шляхах математичних і просторових побудов відшукувалися найраціональніші способи розміщення виробництва. Залишався по суті один крок до створення науки, яка в середині ХХ ст. дістала узагальнюючу назву регіональної.

Створена переважно зусиллями економістів і географів (школа В. Айзарда у США, М. Баранського в СРСР та ін.) в середині ХІХ ст. регіональна наука зосереджується спочатку на проблемах розміщення продуктивних сил, районних і міжрайонних структур і функцій. Дещо іншим, ближчим до історії, шляхом ішла французька школа регіональних досліджень, основи якої закладалися ще на початку ХХ ст. працями А. Деманжона та Р. Бланшара. Особливістю цієї школи є підвищений інтерес не стільки до принципів природного районування

ландшафтів, скільки до способу життя населення. Французькі вчені обстоювали концепцію посибілізму, яка була своєрідною альтернативою географічному детермінізмові і виходила з широких можливостей пристосування людини до природного середовища. Гуманістична спрямованість французької регіональної школи зумовила її характеристику як «географії людини». Її представники випустили цілу серію монографій по окремих регіонах Франції.

Новий спалах інтересу до науки про регіони почався на Заході в кінці 50-х рр. У контексті загального піднесення, пов'язаного із закінченням Другої світової війни, у багатьох країнах Європи відбувається процес «інтимізації» влади, її наближення до громадянина. Роль регіонів як територіально-адміністративних утворень і економічних осередків зростає; відповідно зростає і рівень регіональної самосвідомості. Такий поворот не міг не створити новий рівень регіоналістики – як теоретичної, так і практичної. Вона стала міждисциплінарною, активно абсорбуючи здобутки етнології, юриспруденції, конфліктології, соціальної психології.

На цьому ґрунті йде процес поступового витіснення географічного детермінізму культурним – у фокусі наукових побудов опиняється людина. У крайніх своїх виявах культурний детермінізм виливався в апофеоз людини як «власителя» природи і її «перетворювача». Але загалом людиноцентризм пішов науковим пошукам на користь, оскільки відкрив шлях до дослідження впливу політичної культури на фізичні характеристики навколишнього середовища. На цьому шляху дещо пізніше почав формуватися новий науковий напрям – політична екологія, яка нині зникається з регіонологією.

Констатуючи перехід на новий рівень осмислення практики регіонального будівництва, російський політолог А.Ландабасо порівнює його із сонячним протуберанцем: «світ і світове академічне співтовариство ніби знов відкрили для себе вчення про регіони... 70^і-рр. дали по суті справи імпульс всім аспектам, різновидам регіоналістики. Головна мета регіоналістики як науки у цей період полягала у тому, щоб стати фундаментальною,

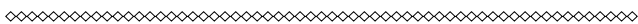

повсюдною дисципліною – базисом для... другого, нового рівня інтеграційного процесу»⁷. Паралельно із своєрідною «зміною парадигм» – відмовою від гіпертрофованого географічного детермінізму – відбувається переосмислення всіх географічно-просторових відносин. Зростає питома вага економічних, культурно-цивілізаційних, конфесійних факторів, а всілякі «дуги нестабільності» вибудовуються не лише на спірних, «лімітрофних» територіях, а й всередині відповідних соціокультурних ареалів⁸. Регіоналістика виходить на рівень аналізу інфрадержавних і наддержавних відносин, націоналізму, демонструючи при цьому високий рівень наукової зрілості й академічності.

З новими радикальними змінами в науковому просторі, що сталися в останній третині ХХ ст., пов'язують народження постнекласичної науки. З появою комп'ютера змінився сам характер наукової діяльності, пріоритет дисциплінарних досліджень істотно похитнувся внаслідок поширення міждисциплінарних і проблемно орієнтованих форм дослідницької діяльності. «Ідеї еволюції й історизму стають основою того синтезу картин реальності, що виробляються у фундаментальних науках, який сплаває їх у цілісну картину історичного розвитку природи й людини і робить їх лише відносно самостійними фрагментами загальнонаукової картини світу»⁹.

Для системи географічних наук у цей час основоположне значення мало нове осмислення категорій простору і часу (врахування історичного часу системи, ієрархії просторово-часових форм), а також поява нових – синергетичних, геокультурних – підходів до осмислення діалектики загального і часткового. Постнекласична наука виявилася органічно включеною в сучасні процеси діалогу культур, ставши активним чинником кроскультурної взаємодії Заходу і Сходу.

Відповіддю науки на загрози, пов'язані із глобалізаційними процесами, стали західні теорії «нового регіоналізму». Регіональна наука зосередилася на обґрунтуванні нового рівня інтеграції, нового змісту поняття «регіоналізм», нових підходів до системи навчання управлінських кадрів місцевого рівня. На цьому етапі наука про регіони вже не могла абстрагуватися від соціа-

льних проблем, що стимулювало процес перетворення економічної географії в соціально-економічну. В її рамках формується цілий ряд історико-географічних наукових шкіл, які займаються дослідженням «культурних ареалів». У запропонованій П.Джеймсом схемі класифікації регіонів виділялися: регіони, засновані на екосистемах; регіони, що визначалися історично під впливом людської життєдіяльності; «культурні регіони», що створилися під впливом способу життя¹⁰. У руслі осмислення будівництва загальноєвропейського регіонального простору з'явилися нові регіональні «сюжети» – регіони і ЄС, регіони і наддержавні відносини, регіони і внутрідержавні відносини, регіони і націоналізм.

Сьогодні предметні поля історичної регіоналістики й історичної географії зблизилися настільки, що дехто вважає недоцільним їх розрізнення: адже вони обидві вивчають людину в її природному локалізованому середовищі. Дійсно, предмет і об'єкт дослідження у цих двох підсистем історичного знання досить близькі. Завдання історичної географії – представити географічну характеристику території (регіону) на певному історичному етапі, у тісному взаємозв'язку з розвитком суспільства. Її цікавлять, крім проблем історико-географічного районування, також питання історичної демографії, історичної екології. Ідентифікація місцезнаходження поселень, топографія міст, шляхи сполучення – все це предмет зацікавлень історичної географії.

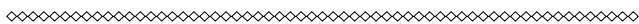
Отже, сфера наукових пошуків історичної географії справді доволі близька до тієї, яку вважає пріоритетною для себе регіонознавство. Втім, ці сфери не можна вважати тотожними. Перебуваючи на межі історії, географії, краєзнавства, демографії та картографії, історична географія обирає для себе лише ті аспекти життєдіяльності людини, які безпосередньо залежать від природних умов, від ландшафту, або, в свою чергу, самі впливають на нього, змінюючи його у той чи інший бік. Поза її увагою лишаються історія культури, мов, діалектів, обрядів, вірувань, тобто те, що є суттєвою основою ментальності населення того чи іншого регіону. Вона лише побіжно торкається проблем демогенезу, історії війн, міграцій, техніки, будівництва, і розглядає

їх не як самостійні об'єкти дослідження, а лише як процеси, що відбуваються на фоні того чи іншого ландшафту. За межами історичної географії лишається історія містобудування й архітектури, яка далеко не в останню чергу цікавить регіоналістику.

Помітний прогрес у галузі історико-географічних досліджень, який припадає на 60–90-і рр. ХХ ст., вилився у появу в історичній географії трьох напрямів – історичного, географічного та комплексного синтезуючого. Основи історичного напрямку, в рамках якого історична географія розглядається як галузь історичних знань, в СРСР закладалися працями В.Яцунського, Б.Рибаківа, В.Никонова, В.Кабузана, І.Шаскольського та інших вчених. В.Яцунський бачив предметне поле історичної географії у руслі конкретної просторової локалізації історичного процесу, чим, на його думку, забезпечувалися конкретизація і поглиблення уявлень про його багатогранність, прокладалися шляхи до з'ясування місцевих особливостей у його розвитку. За аналогією із загальною географією Яцунський виділяв в історичній географії 4 напрями: історичну фізичну географію, історичну географію населення, історико-економічну й історико-політичну географію. Приймаючи цю схему за основу, І.Шаскольський дещо конкретизував її, виділивши додатково в окремі групи історичну етнічну географію, історичну географію міст і сільських поселень, історичну топографію міст. Принципове методологічне значення має думка І.Шаскольського: коло досліджень з історичної географії не можна обмежувати лише тими працями, які спеціально писалися у цьому науковому жанрі. Багато робіт, які класифікуються як належні до археології, економічної історії, етнічної історії тощо є водночас і дослідженнями з історичної географії, оскільки вони цілком або якоюсь мірою вирішують історико-географічні завдання¹¹.

Певним узагальненням таких підходів є визначення історичної географії, дане Л.Гольденбергом. Він визначав історичну географію як історичну дисципліну, що вивчає «історико-економічну (населення і господарство) і історико-політичну географію минулого людства у зв'язку з фізико-географічною обстановкою»¹².

Природно, що в рамках цього напрямку проблеми історико-географічного районування зайняли одне з пріоритетних місць. Поряд з економіко-географічним підходом до проблеми районування, про який йшлося вище, пропонувалися також історико-етнографічні, коли в основу районування кладуться господарсько-культурні типи. В.Жекулін вважав вищим типом районування історико-географічну область – територію, що відрізняється спільністю історичного розвитку і певними господарсько-культурними особливостями. Всередині історико-географічних районів він виділяв мікрорайони, що формувалися навколо господарсько-культурних центрів і були своєрідними «ядрами» освоєння і розвитку даної території¹³.

В рамках другого, географічного напрямку історичної географії значного розвитку набуло історичне ландшафтознавство, яке концентрує увагу на природно-антропогенному розвитку ландшафтів від початку господарської діяльності людини до сучасності, займаючись поміж іншим обґрунтуванням принципів історико-ландшафтного районування. Плідним виявився закладений працями В.Жекуліна діахронічний аналіз історико-ландшафтних зрізів. Історична інформаційна система ландшафтознавства створює широкий простір для антропогенно-ландшафтних реконструкцій. Вона складається з інформаційних блоків (описових, актових, статистичних, кадастрових, картографічних тощо), які дають уявлення про характер природокористування в певному регіоні, населені пункти, шляхи сполучення, демографічні ситуації на різних, порівняно близьких до сучасності, етапах. В міру віддалення від сучасності, коли інформативність історичних документів зменшується, зростає роль археологічної, етнологічної, лінгвістичної інформаційних систем.

Представники третього напрямку в історичній географії характеризують її як «комплексну синтезуючу науку (або систему наук), яка розвивається у зоні контактів класів соціальних, природничих і технічних наук, на стику систем історичних, економічних і географічних наук, фізико-географічного і економіко-географічного циклів систем географічних наук». За Л.Во-

ропай, об'єктом дослідження в історичній географії є фактори й закономірності диференціації і розвитку географічної оболонки планети, процеси її трансформації під впливом суспільства у геоекоосфері. Роботи, здійснювані впродовж багатьох років у цьому напрямі вченими Чернівецького університету на територіях Північної Буковини і Поділля, дали змогу визначити й дослідити систему «історичних зрізів» – періодів найбільш інтенсивної взаємодії природних, соціальних і економічних процесів у цьому регіоні, зіставити ритмограми розвитку природних і соціально-економічних процесів, створити карту географічної структури регіону¹⁴.

Історична географія, отже, являє собою ту єдину ланку, яка пов'язує в одне ціле «хоросвіти» і «темповіти» земної реальності. За А. Армандом, вона немислима без описання сучасної земної поверхні, але такою ж мірою немислима картина ландшафтної сфери без її історії. Географія і історія пов'язані між собою як сіамські близнюки, але історичні і описові напрями існують самостійно, не зливаються. Лишаються самостійними, але взаємно доповнюють один одного, експедиційний (просторовий) і стаціонарний (часовий) методи дослідження. Щоправда, перехід на електронні носії інформації незмірно розширив можливості картографії: серію карт тепер можливо перетворити у безперервний фільм. Але обмежені можливості людського сприйняття і тут змушують віддавати перевагу почерговому просторовому і часовому аспекту картографічних образів¹⁵.

Проміжне становище історичної географії між історією і географією створює широкі можливості для зближення дослідницьких методів гуманітарних і природничих наук і для їх взаємопроникнення. На здатність історичної географії виконувати інтегративні функції «зв'язування» концепцій, методів різних наук в єдину систему пізнання і розробки на цій основі наукових принципів історико-географічного районування та прогнозування звертають увагу Л.Воропай, В.Коржик та М.Куниця¹⁶. Спеціалізація «не за науками, а за проблемами» (В.Вернадський) передбачає синтез знань, методів, засобів, професійних навичок представників різних наукових дисциплін; очевидно, що

саме їй належить майбутнє. Діахронно-генетичні характеристики регіонів, які пропонує історична географія, дають змогу простежити тенденції їх розвитку протягом тривалих історичних періодів, дослідити інерційність еволюції і наступність у природокористуванні.

Лишається забезпечити головне – практичну співпрацю істориків і географів на ниві регіонознавства. Головна трудність тут – у відмінностях «наукової мови» – в міру розвитку обох дисциплін вона ускладнюється й диференціюється. Але саме на ґрунті зближення історичної регіоналістики й історії географії спільні підходи відшукуються найлегше. Адже обидві ці субдисципліни відштовхуються від аналогічних джерел – матеріалів академічних експедицій XVIII ст., здобутків державознавства, праць Російського географічного товариства та його регіональних відділень, губернських статистичних комітетів тощо.

Дещо відмінними є методи наукового пошуку – у географів вони базуються на геопросторових підходах і діахронно-генетичних характеристиках регіонів. Чималі евристичні можливості у їх зближенні відкриваються на ґрунті нових інтегральних напрямів сучасної історіографії – історії повсякденності, соціальної, інтелектуальної історії. Новизна пропонованих ними підходів полягає як у підвищеній увазі до людини в її соціо-природному оточенні, так і у виразних спробах вписати історію ідейних шукань у конкретний соціальний, політичний, релігійний контекст. Для регіоналістики ці підходи відкривають справді неосяжний простір вивчення взаємовідносин соціуму і довкілля в часі і просторі, а також вдосконалення інструментарію, який у різні часи використовувався для його осмислення. Нагромаджений на даний момент історіографічний досвід демонструє недостатність традиційних методик дослідження регіональної специфічності і плідність нових міждисциплінарних пошуків на цьому полі.

Один з можливих каналів розширення «території» наукового пошуку полягає у модернізації традиційного краєзнавства. Нагромадивши величезний емпіричний матеріал про поселення, колонізаційні процеси, міграції тощо, воно впритул наблизило-

ся до теоретико-методологічних узагальнень, здатних перевести локальну історію на новий метарівень, вписати краєзнавчі дослідження у загальну канву сучасної регіональної історії. На цьому метарівні дослідження в галузі історичної географії можуть стати опорним каркасом комплексного осмислення взаємодії простору і часу у регіональному вимірі.

Другий канал проглядається у руслі теоретичної моделі «нової культурно-інтелектуальної історії», орієнтованої на реконструкцію історичного минулого кожної з областей і форм знання, у тому числі й географічних. Адже, як справедливо зауважує Л.Репіна, «хоча історія природознавства та техніки, залишаючись надмірно спеціалізованою, зберігає інерцію «автономного плавання», вона (принаймні в одному з своїх напрямів) разом з історією соціального і гуманітарного знання складає важливу частину інтелектуальної історії»¹⁷. Вивчення когнітивного та рефлексивного аспектів минулого людського досвіду немислиме без глибокого занурення у сферу тих наукових пошуків, які впродовж століть велися на міждисциплінарному стику історії й географії.

1. Шаскольский И.П. Историческая география // Вспомогательные исторические дисциплины. – Л., 1968. – Вып. 1. – С. 95.

2. Риттер К. О пространственных отношениях на поверхности земного шара и их влиянии на ход исторического развития человечества // Полис. – 2005. – № 2. – С. 102–114.

3. Див.: Романчук С.П. Историчне ландшафтознавство: Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування. – К., 1998. – С. 9.

4. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11-и т. – К., 1991. – Т. 1. – С. 550.

5. Берг Л.С. Номогенез. – Пг., 1922. – С. 180–181.

6. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы. – Л; М., 1930.

7. Ландабасо А.И. Теория регионалистики: европейский опыт исследования // Регионы и регионализм в странах Запада и России. – М., 2001. – С. 92–94.

8. Докладніше див.: Соловьев Э.Г. Геополитика как профессия и как на-

учная дисциплина: перспективы эволюции в современной России // Вест. Московского ун-та. Серия 18. Социология и политология. – 2003. – № 2. – С. 17–27.

9. Осипов И.В. Научное познание в социальном измерении // Вопр. философии. – 2005. – № 3. – С. 33.

10. Поросенков Ю.В., Поросенкова Н.И. История и методология географии. – Воронеж, 1991. – С. 158.

11. Шаскольский И.П. Указ.соч. – С. 97–98.

12. Цит. за: Жекулин В. Историческая география: предмет и методы. – Л., 1982. – С. 12.

13. Там же. – С. 93–94.

14. Воропай Л.И. Комплексные историко-географические исследования, их значение в изучении процессов взаимодействия общества и природы // Взаимодействие общества и природы в процессе общественной эволюции. – М., 1981. – С. – 3041.

15. Арманд А.Д. География через призму дополнительности // Вопр. философии. – 2004. – № 4. – С. 120–125.

16. Воропай Л.І., Коржик В.П., Куниця М.М. Історична географія: об'єкт, цілі, функції, проблеми // Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки). – К., 1994. – С. 42-43.

17. Репіна Л. Інтелектуальна історія сьогодні: методи, проблеми, перспективи // Ейдос. — К., 2005. – Вип. 1. – С. 102.

Yaroslava Vermenyuch

ROLE OF HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCHES IN FORMING OF HISTORICAL REGIONAL STUDIES

The article is devoted to study of a problem of a correlation of historical geography and regional studies. The basic attention is concentrated on a designation of subject fields and disciplinary frameworks and estimation of the contribution of the experts of historical geography in forming of a modern regional science.

